

DE TROPISCHE NATUUR

ORGAAN VAN DE NEDERLANDSCH-INDISCHE NATUURHISTORISCHE VEREENIGING

Onder redactie van: M. A. Lieftinck, met medew. van Dr C. G. G. J. van Steenis voor het botanisch gedeelte. Alle stukken het tijdschrift betreffende te richten tot M. A. Lieftinck, Zoölogisch Museum, Buitenzorg.

Hoofdbestuur der Vereeniging: Dr D. F. van Slooten, Voorzitter (Herbarium te Buitenzorg), Dr J. H. Coert, Onder-voorzitter (Djimertoweg 28, Soerabaja), Dr F. H. Feekes, Secretaris (H. B. S. te Malang), Mej. C. J. van Schoonneveldt, Penningmeesteres (van Heutszboulevard 12, Batavia - C.) M. A. Lieftinck, Secretaris-redacteur van het tijdschrift (Zoölogisch Museum, Buitenzorg).

Abonnementsprijs voor niet-leden der Ned.-Indische Natuurhistorische Vereeniging f 7.—

NESTELENDE KAREKIETEN (*ACROCEPHALUS STENTOREUS* SIEBERSI) BIJ BATAVIA

Zooals ik den lezers van dit tijdschrift reeds eerder mededeelde,¹⁾ komen op Java twee vormen voor van de Oostersche karekiet, nl. *Acrocephalus stentoreus orientalis* (TEMM. & SCHL.) en *Acrocephalus stentoreus siebersi* SALOM. De eerste bezoekt ons ongeveer in de maanden September tot April als trek-vogel, terwijl de tweede het geheele jaar door als broedvogel aanwezig is.

Het is nog niet eens zoo heel lang geleden, dat de heer H. C. SIEBERS de aandacht op het broeden van *Acrocephalus stentoreus* vestigde; samen met wijlen den heer BARTELS Sr, vond hij een nest in het moerasje Siteo Palachlar, nabij Tjibaroesa in West Java, en deed hiervan later ook mededeeling²⁾.

De verschillen tusschen beide rassen zijn slechts door een geoeft oog in het veld waar te nemen. De broedvogel is iets kleiner dan de trekkende karekiet, hetgeen vooral tot uiting komt in de lengte der vleugels, terwijl bovendien de vleugels van *Acrocephalus s. siebersi* ronder zijn dan die van den anderen vorm. Ook in lengte en vorm van den snavel bestaan duidelijke verschillen.

Mijn vriend P. BOUMA slaagde er eveneens in langs de Noordkust, — in het Cheribonsche nabij Nieuw-Tersana —, nesten te vinden van deze karekiet; dat

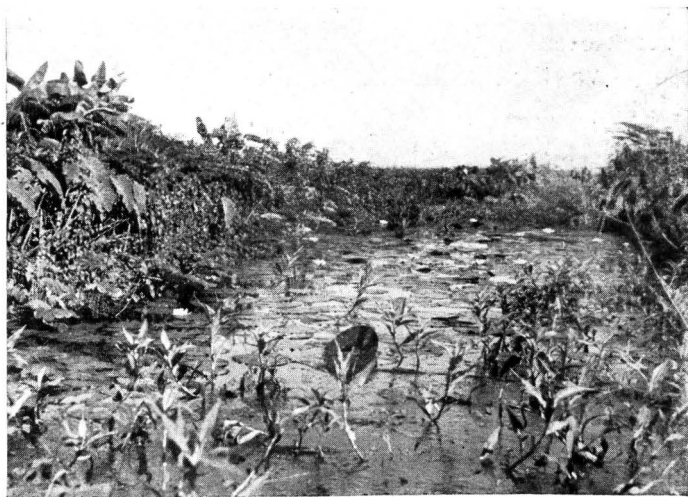

Fig. 1. Het moerasje waar *Acrocephalus* broedt.

[foto v. d. schr.]

¹⁾ De Trop. Nat. 25, afl. 2, 1936, blz. 13.

²⁾ Zie het artikel van SIEBERS, „*Acrocephalus*, Brutvogel auf Java” in Treubia, 6, 1925, blz. 487.

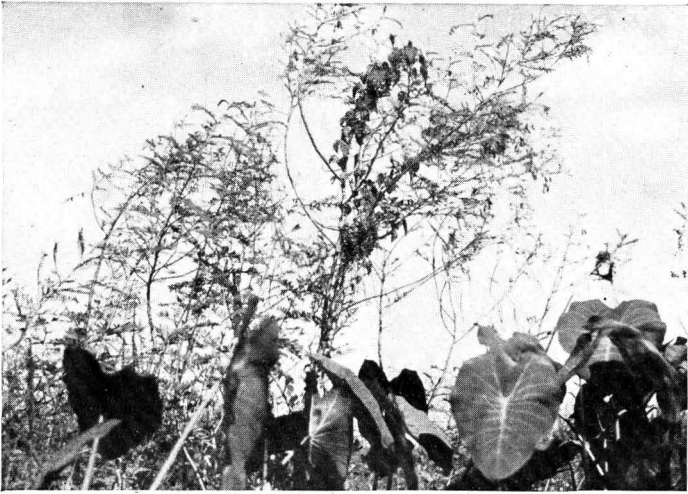

Fig. 2. Nestje van *Acrocephalus stentoreus siebersi* in een *Sesbania Roxburgii*.
[foto v. d. schr.]

deelde, dat hij — als goed Vaderlander op schietoefening op de banen buiten Batavia zijnde — in enkele met riet en andere waterplanten begroeide stukjes moeras, karekieten had gehoord en en passant ook een waarschijnlijk in aanbouw zijnd nest had gevonden, was dit voldoende om den daarop volgende Zondag gezamenlijk een bezoek te brengen aan dit terreintje. Deze excursie werd met succes bekroond.

Spoedig nadat wij het smalle pad, dat door de uitgestrekte sawahs voert, hadden verlaten, hoorden wij het typische „karre-karre-karre-karre”-geroep van onze vriend *Acrocephalus*, en het duurde niet lang of wij zagen twee karekieten vlak over het water uit het riet vliegen.

De eerste strook, waaraan wij onze aandacht wilden wijden, bestond bijna uitsluitend uit dicht aaneengegroeid riet, dat ongetwijfeld een uitstekende nestgelegenheid bood. Hoe grondig wij deze rietkraag echter ook afzochten, wij vonden geen enkel nest. Voor de Hollandsche karekiet zou dit een bij uitstek geschikte nestplaats zijn geweest, daar deze haar nest bijna uitsluitend bouwt in het dichte riet, waar het kunstige bouwsel slechts met moeite ontdekt wordt.

Tot ons middel in het water, ploeterden wij verder door de bagger, waarbij wij behalve aan het riet nu ook veel zorg besteedden aan de andere vegetatie, welke hier voornamelijk bestaat uit een soort Leguminoos (*Sesbania Roxburgii*

was in April 1933. Volgens zijn mededeelingen lagen de nestjes ongeveer $\frac{1}{2}$ tot 1 meter boven water in lage *Avicennia* (api-api)-vegetatie, een plant welke ter plaatse in een smalle strook langs de kust groeit. De legsels bestonden uit 3 tot 5 eitjes.

Ook in de Rawah Djemboeng bij Klaten (Midden Java), werd door hem aan den rand van een sawahcomplex een nest gevonden, bevestigd aan enkele padi-halmen, niet hoger dan een halve meter boven den grond.

Toen in het begin van Juni 1936 SICCAMA mij mede-

Fig. 3. Bedelend om voedsel.

[foto v. d. schr.]

MERR.), een plant, die slechts enkele meters boven het water uitsteekt. Tot onze niet geringe verwondering, ontdekten wij juist in deze zeer ijle begroeiing, welke de Hollandsche karekiet nimmer zou hebben uitgekozen, een nestje van *Acrocephalus*. De vogel had blijkbaar niet de minste moeite gedaan het te verbergen, want het was reeds op een afstand van meer dan 10 meter duidelijk zichtbaar en als nest te herkennen. Het bevatte 3 licht bebroede eitjes.

Het kostte nu weinig moeite nog andere nesten te vinden; zij lagen alle in dezelfde struikjes en waren op overeenkomstige wijze aan de riethalmen bevestigd als de nestjes langs de slootkanten in Nederland. Doorgaans waren zij niet hoger dan 1 meter boven het water bevestigd en het nestmateriaal bestond grootendeels uit grove, grasachtige plantendeelen, vermengd met enkele zaadpluisjes. De gemiddeld ongeveer 5 cm diepe nestkom was geheel gevoerd met dunne grashalmpjes. Het grootste door ons aangetroffen nestje had, van buiten gemeten, een hoogte van 14 cm, maar meestal waren ze niet hoger dan 6 tot 8 cm; de nestrand was ruim 2 cm dik. Met uitzondering van het bovengenoemde drie-legsel, bevatten alle door ons gevonden nestjes 4 eitjes of 4 jongen. De eieren zijn op een heel licht blauwgroenen ondergrond bedekt met onregelmatige licht-grijze, licht- tot donkerbruine en zwarte vlekjes, die vrij regelmatig over de geheele schaal verdeeld zijn doch op de stompe pool staan deze vlekjes soms dicht bijeen, zonder echter in de ons bekende gevallen een kransje te vormen. De gemiddelde lengte van enkele door ons gemeten eitjes bedroeg 21, de breedte $14\frac{1}{2}$ mm.

Behalve versche en bebroede eitjes, werd op 7 Juni 1936 ook een nestje gevonden met jongen van bijna een week oud. Het door SIEBERS en BARTELS gevonden nest bij Tji-baroesa werd gevonden op 10 Mei 1924, terwijl BOUMA als datum van de bij Nieuw-Tersana gevonden legsels April 1933 opgeeft.

Het nestje, dat op 7 Juni kleine jongen bevatte, werd door mij op 10 Juni d. o. v. gefotografeerd. De jongen waren in die paar dagen geweldig gegroeid en reeds bijna vliegvlug. Spoedig nadat ik mijn schuilhut had opgeslagen en tot mijn middel in het water daarin was weggedoken, kwamen de oude vogels de jongen voeren. Het tempo, waarmee dit aanvankelijk geschiedde, was zóó snel, dat ik er niet aan kon denken met mijn camera opnamen te maken; eerst later, toen de vogels weer wat op hun gemak kwamen, ging het fotografeeren beter.

Het voedsel, dat aan de jongen gebracht werd en dat bestond uit kleine insecten en rupsjes, werd bijna zonder uitzondering vlak bij het nest bemachtigd. Soms werd slechts één enkel insect tegelijk gevoerd, doch meer dan eens zag ik,

Fig. 4. Onraad!
[foto v. d. schr.]

dat een propje, bestaande uit verschillende insecten tegelijk, in het keeltje der jongen verdween. Het voeren geschiedde met tusschenpoozen van slechts enkele minuten; midden op den dag echter gebeurde het wel, dat de beide vogels zich in een kwartier niet lieten zien.

De faeces, door de jongen op of tegen den rand van het nestje gedeponneerd, werden door de oude vogels met den snavel opgenomen en buiten het nest geworpen. Onder normale omstandigheden maken de oude vogels tijdens het voeren der jongen geen geluid, alleen wanneer ze opgeschrikt worden weerklinkt een angstig *krrr-krrr-krrr-* of *karr-karr-karr*.

Toen het fotografeeren een der jongen blijkbaar begon te vervelen, verliet deze het nest en was al gauw, van takje op takje springend, een paar meter uit de buurt. Dit jong werd door de beide oude vogels direct gevoerd, ten koste van de in het nest achtergebleven jongen, die nu geruimen tijd niets kregen. Later op den dag verlieten nog twee jongen het nest en ook die werden direct door de oude karekieten gevoerd, terwijl toen ook het laatste, nog in het nest overgebleven, jong niet werd vergeten.

Enkele dagen later mijn bezoek aan de broedplaats herhalend, waren alle jongen nog in de nabijheid van het nest present, en het vierde jong had dit thans verlaten.

Tijdens een bezoek in September, door SICCAMA aan hetzelfde terrein gebracht, werden geen karekieten meer waargenomen. Ook in Februari van dit jaar was geen enkele vogel meer op de broedplaats aanwezig.

Na den broedtijd schijnen de karekieten het nestterrein te verlaten en rond te zwerven, hetgeen trouwens ook reeds door den heer BARTELS was vastgesteld, blijkens

mededeeling van den heer SIEBERS in bovengenoemde publicatie.

Uit een bezoek, dat wij op Zondag, 6 Juni, aan het zelfde plekje brachten, viel duidelijk af te leiden, dat de karekieten naar hun vroegere nestplaatsen terugkeeren zoodra de broedtijd weer voor de deur staat. Op dien dag vonden wij, behalve enkele (vermoedelijk uitgehaalde) nesten, een nestje met 4 licht bebroede eieren. Twee hiervan waren mooi eivormig, de beide andere hadden een meer ronden vorm. In tegenstelling tot de legsels van 't vorig jaar, was de eischaal licht van kleur; behalve vele primaire donkere vlekjes, vertoonde de schaal ook een aantal secundaire, meest grijsachtige vlekjes, welke fijner waren en dichter opéén stonden dan die op de eieren van het vorig jaar.

Fig. 5. De snavel van den voederenden vogel verdwijnt bijna geheel in den bek van het jong!
[foto v. d. schr].

EEN TOCHT NAAR NOESA PENIDA

Het eiland Noesa Penida (zie noot op blz. 165), ligt eenige zeemijlen ten Zuiden van Bali, als verst vooruitgeschoven post in den Stillen Oceaan. In lang vervlogen dagen lag het als een uitgestrekt koraalrif onder de oppervlakte van de zee, totdat gigantische krachten het omhoog hieven tot 500 meter boven de oppervlakte. Het is dus een typisch kalkland met eigenaardige tafelbergen en ronde kopjes, zooals men die b.v. ook op Soemba aantreft.

Vergeleken met het schoone Bali is het maar een arm land en van oudsher zullen de bewoners van den overwal er wel met stille vrees naar hebben getuurd, want het werd gebruikt als verbanningsoord. Het is daarom wel merkwaardig, dat dit eiland later toch zoo dicht bevolkt is geraakt, terwijl b.v. in West Bali nog veel goede boschgronden beschikbaar waren.

Het eiland is nl. slechts $\pm 200 \text{ km}^2$ groot en herbergt ± 20.000 zielen en als men daarbij in aanmerking neemt, dat de hoogste ruggen en plateaux in het geheel niet te bebouwen zijn, omdat de kale kalkrots zóó aan de oppervlakte ligt, en dat sawah-bevloeiing ten eenenmale uitgesloten is, omdat er geen enkele rivier, ja zelfs—behalve vlak aan de kust—geen enkele bron is, dan is het wel duidelijk, dat de menschen er maar een karig bestaan vinden en de „lapar biasa” er een veel voorkomend verschijnsel is! De eenige oplossing was hier transmigratie naar West Bali en zoo trekken geregeld groepen van de armsten der armen naar een nieuw en beter land.

Na kennisname van het bovenstaande zal men zich wellicht afvragen, of een dergelijk overbevolkt land, waarbij men dus kan aannemen, dat elk bruikbaar stukje grond benut is, nog iets aanlokkelijks heeft voor den botanicus. Inderdaad zou dit een reden zijn om de verwachtingen niet te hoog te spannen, maar aan den anderen kant is dit kalkeiland met zijn eigenaardige, vlakke ruggen zoo geheel verschillend van Bali, dat ik er reeds vaak een verlangenden blik op had geworpen. Eerlijk gezegd, hoopte ik er zoo'n beetje de flora van Soemba te zullen aantreffen!

De overtocht verliep zeer gemakkelijk. Een Gouvernements-stoomertje bracht ons in een goed uur van Padangbaai tot voor Sampalan en met de motorsloep gingen wij aan wal. Dit laatste bracht zijn eigenaardige moeilijkheden mee, want er bleek een zeer hooge branding te staan.

Een stel kerels, die, onder aanvoering van een dikke „oppas”, ons met een stoel gebonden op een raamwerk van bamboe van de sloep zouden halen, hadden geen schijn van kans; telkens als zij bijna het wild dobberende sloepje bereikt hadden, brak er weer een hooge roller over hun hoofden heen, zoodat de „oppas” zijn hoed verloor en er in zijn druipnatte tenue veel van zijn waardigheid bij inschoot. Een stevige vlerkprouw, die met een man of twintig onder veel gejuich door de branding werd heen geschoven, bracht uitkomst en kort daarop stonden we op het steil afloopende smalle strand.

In Sampalan krijgen we de noodige dragers en een gids en dan gaat het voor dezen dag naar Tanglad in den oosthoek van het eiland.

De eerste uren voert het pad vlak langs de kust, waarbij vlakke en steile gedeelten elkaar afwisselen.

Dadelijk valt het prachtige Indische zonneroosje op: overal liggen de groote,

goud-gele bloemen tusschen het korte gras of op het barre zand. Deze *Tribulus cistoides* heeft een eigenaardig verspreidingsgebied. Hier en daar duikt hij plotseling op. Ik ken hem van de zuidkust van het schiereiland Perapatagoeng (N.W. Bali), van de Zuidkust van O. Flores, van de Salehbaai op Soembawa en van het witte strand van Waikelo op Soemba. Maar zoo overvloedig als hier langs de Noordkust van Noesa zag ik hem nergens. Langs het pad verzamelde ik verder verschillende

Fig. 1. *Tribulus cistoides*, het zonneroosje (nat. gr.).

Leguminosen vormen echter, zooals dat vaak op periodiek sterk uitdrogende terreinen het geval is, de meerderheid

Soms voert het pad vlak langs het smalle, steile koraalzandstrand. Als uiterste pionier kruipt er natuurlijk de weerbare *Spinifex squarrosus*, verder is er de zoutplant *Salsola Kali* en de strand-*Euphorbia*: *E. Atoto*, en *Ipomoea pes caprae*. Iets hooger het strand op veel *Tribulus cistoides* en de plant met bloemen als van vingerhoedskruid: *Josephinia Imperatricis*,

Soms is het pad van het strand gescheiden door een dichte, vaak stekelige struikwildernis met *Capparis*, *Zizyphus*, *Jujuba*, *Opuntia*, veel *Clerodendron inerme*, de zeer stekelige *Caesalpinia Crista* en de welriekende, witbloemige *Guettarda speciosa*.

Tusschen deze struiken vond ik een aardige Acanthacea: *Blepharis madeiraspatensis* met stekelig blad en groote licht lila bloemen, en een mooie Malvacea, waarvan de pas ontloken bloemen hard roze zijn, maar die later tot helder wit verkleuren: *Hibiscus hirtus*. Waar de kust wat steiler is, groeien op de ritkalken enkele boomen, in hoofdzaak *Sterculia foetida*, *Pongamia glabra* en *Garuga pinnata* en *Gyrocarpus americanus*, een boom met glimmend grijsbruinen stam en gevleugelde vruchtjes, als van een eschdoorn. Heel mooi was de windvorm van een asem-boom, welks anders volle ronde kroon door de felle en langdurige Zuid-Ooster tot een scheef omhoog naar het N. W. gerichte bezem was uitgeblazen.

Leguminosen, o.a. de kruipende *Lourea obcordata*, met paarse bloemen en bolronde peultjes, en *Stylosanthes sundaica*, een kleverige plant met gesnavelde peultjes. Verder vallen verschillende mooi bloeiende Acanthaceae, op, o.a. een, die in een tuin een heel goed figuur zou maken met de gestreepte violette kelken; de heggen zijn overdekt met een weelde van licht lila kelkjes van een winde en dan is er de cactusachtige *Cissus quadrangularis*, een lid van de druivenfamilie (Vitaceae) met vleezige gevleugelde stengels. Verder zijn *Boerhaavia* met de ijle lila bloeiwijzen en de gele *Polanisia viscosa* veel voorkomende planten.

Fig. 2. een asemboom welks kroon tot een scheef omhoog naar het N. W. gerichte bezem was uitgeblazen.

Op de steile rotshellingen trof ik een merkwaardige *Euphorbia* aan: *E. plumierioides*, die met de dikke kronkelende stammetjes tegen de steenen lag gedrukt. De oudere bladeren zijn prachtig rood getint. De plant was alleen bekend van Nieuw Guinea en de Molukken en schijnt op Java wel eens op kerkhoven te worden gevonden. Maar het was hier duidelijk haar natuurlijke standplaats. Op Lombok trof ik kort geleden dezelfde soort in een pagger aan. Slechts bij uitzondering in een kleinen inham vond ik een paar vertegenwoordigers van het vloedbosch: *Pemphis acidula* en *Lumnitzera*.

Na een wandeling van eenige uren buigt het pad af de heuvels in, en een honderd meter verder is het vegetatiebeeld al geheel veranderd. Veel „natuur” is hier niet meer overgebleven. Alle grond is bewerkt of was kort te voren bewerkt en nu met kort gras begroeid. Hier en daar staan wat struiken langs het pad: *Zizyphus Jujuba*, *Woodfordia floribunda*, met de aardig fel roode bloempjes; een *Eugenia*; een doornstruikje met kleine glimmend groene blaadjes, blijkbaar een *Flacourtia*; een enkele kesambi (*Schleichera oleosa*) en trenggoelon (*Protium javanicum*), de slijmappel (*Aegle*

Fig. 3. die met dikke kronkelende stammetjes tegen de steenen lag aangedrukt.

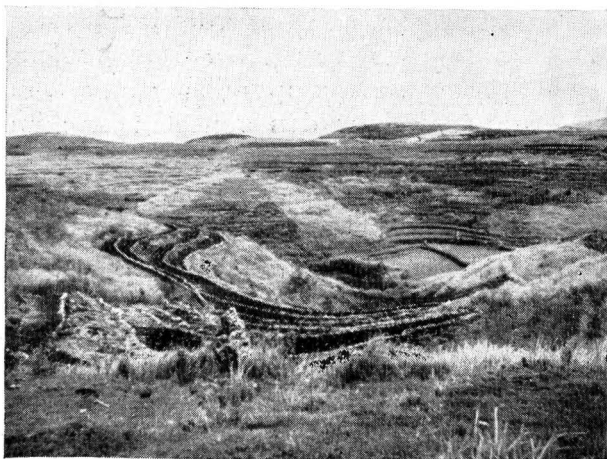

Fig. 4. dezelfde ronde kopjes als op Soemba.

Maar dan wordt het al gauw donker. Gelukkig is het witte kalksteenpad tusschen de heuvels vrij gemakkelijk te volgen, maar wij zijn toch blij als dan eindelijk Tanglad bereikt wordt en wij door een artistiek poortje de „Baleh bandjar” bereiken hebben, een omheinde vergaderplaats, waar eenige overdekte balehs zeer geschikt zijn om den nacht door te brengen.

Marmelos) en de struik met de welriekende gele „mimosabolletjes”: *Acacia Farnesiana*. Eigenlijk dus niets bijzonders. Hooger in de buurt van Tanglad begint het terrein met zijn ronde onbegroeide kopjes en wit-gele uitgespoelde wegberm steeds meer op Soemba te gelijken, en onwillekeurig kijk ik uit naar de roze hoofdjes van *Pimelea* en het blauw van *Trichodesma zeylanicum*. En inderdaad, de laatste is present, maar alleen in één enkel, ofschoon zeer fors exemplaar.

Merkwaardig genoeg vind ik hier op 300 m hoogte een heele plek begroeid met *Josephinia*, die anders uitsluitend langs het strand groeit.

Den volgenden morgen trekken we dan door het centrum van Noesa Penida naar het Westen. Maar ook nu, bij vol daglicht, blijkt het terrein geen botanische bijzonderheden op te leveren. Wel opvallend en mooi zijn de felle kleuren van de vele bloemen. Het prachtige blauw van het groote hemeloogje: *Commelina paleuta*, het geel van *Wedelia asperrima*, het felle rood van *Clerodendron Buchanani* en het licht lila van een heggewinde. Merkwaardig is, dat *Salvia occidentalis* hier tot de meest gewone onkruiden behoort.

Het terrein, hier boven beschreven, lijkt merkwaardig veel op Midden-Noord Soemba, dezelfde ronde kopjes, met de uitspringende kalklijsten en dezelfde zwarte aarde in de dalen. Maar hier is alles veel meer in gebruik en bijna overal staan een paar armoedig verwaaide klappers. Maar dat zijn dan ook zoowat de eenige boomen! Alleen bij de kampongs staan wat *Ficus*, waroe en mangga boomen. Ook een enkele woeni (*Antidesma*) en veel *Thevetia neriifolia*, de giftige sierstruik met smalle bladen en gele klokbloemen.

Hier boven hebben de hoogste ruggen reeds geheel hun bouwkuin verloren; het harde kalkgesteente ligt bloot en geeft alleen nog maar gelegenheid voor een armelijke begroeiing van *Hyptis suaveolens*, *Lourea obcordata* en enkele *Spathoglottis*. Waar iets meer grond is, is een enkele struik opgeschoten: *Ardisia humilis* met de roze sterbloemen, *Scolopia* en *Buddleia asiatica* en lantana. Merkwaardig is het totaal ontbreken van *Melastoma malabathricum*. Deze opvallende struik, die anders door den geheelen Archipel verspreid is, vond ik nergens.

Fig. 5. Al heel uit de verte zagen wij den langen stoet door het open terrein trekken.

Het is anders een prachtige wandeling, zoo over den hoogsten rug van Noesa; het pad kronkelt voor je uit als op een Hollandsche hei, een frissche wind komt uit Australië aangewaaid en je marcheert er heel wat vlugger dan in de vochtige warmte van het bosch.

Een aardige ontmoeting was een optocht, waarin de bruidschat naar de ouders van het meisje werd gebracht. Al heel uit de verte zagen we den langen stoet door het open terrein trekken.

Op den hoogsten rug, de Moendi, staat een klein plukje bosch geschaard om een eenvoudig van kalksteen opgebouwd tempel. Behalve *Ficus* zag ik er alleen de bajoer (*Pterospermum javanicum*), *Bischofia javanica* en *Eugenia*.

De nacht wordt weer in een baleh bandjar doorgebracht; wij zijn nu voor donker binnen en kunnen dus iets meer zorg aan ons kwartier besteden. De kleine petromax wekt veel bewondering. Men merkt aan alles, dat de menschen hier niet veel gewend zijn. Als ik 's avonds de vrij magere buit tusschen de kranten leg, zit er een drie man dikke haag achter me, elke beweging en handeling wordt bespied en fluisterend besproken. Een reiziger in Centraal Afrika zou niet meer

nieuwsgierigen kunnen trekken! En toch zijn wij maar eenige tientallen km van Den Passer weg, waar zelfs de meest potsierlijk uitgedoste toerist nog nauwelijks de aandacht trekt!

Als ik dan eindelijk de lamp uitdraai en achter de klamboe verdwijn, kan ook dan een gedeelte van het gezelschap nog niet tot weggaan besluiten. De indrukken van den dag worden druk besproken, zoodat er van slapen pas wat kan komen, nadat we dringend aan de bezoekers hebben gevraagd om te vertrekken. Het blijkt dan, dat er zes personen overblijven, die van het dorps hoofd opdracht hebben om ons te bewaken. Op een dergelijke verzorging hadden wij niet gerekend!

De derde dag zal ons weer van de heuvels naar de kust voeren, naar Tojepake aan de westpunt van het eiland. Als eenige bijzonderheid kan ik hier vermelden het opvallend veel voorkomen van een bijna witte *Lantana*. Op het eerste gezicht maakt het hoofdje een zuiver witten indruk, maar bij nader toezien is de keel van elk bloempje iets geel gekleurd. Toch meen ik, dat wij hier niet alleen met een kleurvariatie te doen hebben. De planten zijn krachtiger dan de struiken met de gewone oranje of roze bloemen, de stekels zijn grooter en dichter bij elkaar geplaatst en de omwindselblaadjes onder het hoofdje waren bij alle exemplaren, die ik onderzocht, smaller dan bij de gewone soort.

Fig. 6. Een aardige ontmoeting was een optocht....

In elk geval is het een zeer aangename afwisseling! Overal lichten de helderwitte bloemplekken op tusschen het donkere groen.

Als we de kust bereiken, is het alweer danig warm, maar eenmaal onder stoom brengt de zeewind al spoedig de noodige koelte.

Er gaat ook een stel landverhuizers mee, arme drommels, de kinderen vrijwel allemaal naakt, met als eenige „verhuisboedel”, wat samengerolde tikars, een beetje oude rommel en wat kippen. Als een verschrikte kudde hokken ze tusschendeeks bij elkaar op het stampende bootje. Voor velen zal dit toch wel een moeilijk afscheid zijn, en ik zie, hoe met roerend gebaar een kerel de hand vasthoudt van zijn vrouw, die angstig een paar kinderen tegen zich aandrukt.

Al gauw ligt dan weer een breede zeestraat tusschen ons en het steeds kleiner wordende eiland. Maar we kijken er nu met andere oogen naar en als levende herinnering voeren we wat stekken mee van zijn witte *Lantana*.

Singaradja, November 1936.

C. N. A. DE VOOGD.

Noot bij de correctie. — Voor verdere bijzonderheden betreffende topografie, bevolking, zeden en gewoonten, landbouw en veeteelt, moge verwezen worden naar het zeer lezenswaardige artikel van A. GERTIS in het Jaarversl. Topogr. Dienst Ned. Ind. 20, 1924, „Enkele aantekeningen omtrent Noesa Penide”, met mooie foto's en kaartje. — DE VOOGD.

UIT HET LEVEN DER NEUSHOORNVOGELS (III)

4. *Rhyticeros plicatus undulatus* (Shaw).

De z. g. „jaarvogel”, of djoe'lang, zooals hij in West Java genoemd wordt,

Fig. 10. Mannetje van den jaarvogel (*Rhyticeros plicatus undulatus*), bij het voederen vastgeklampt tegen zijn hol, waarin zich zijn wijfje en jong bevinden.

Prapat, Toba Meer, 11-3-1936.

[foto H. Bartels.

behoort tot de minst zeldzame neushoornvogels van Indië. Over zijn broedbiologie zijn wij reeds sedert 1861 (door BERNSTEIN)¹⁾ vrij uitvoerig ingelicht. Door de van overdwarse plooien voorziene plaat, waarmee de bovensnavel versierd is, wijkt hij af van alle andere soorten. Verder is de geheel witte staart voor hem een zeer typisch kenmerk. Bij het wijfje is het geheele overige vederkleed zwart met, vooral op rug en vleugels, blauw-groenen weerschijn. Bij het mannetje, welks kleed overigens overeenstemt met dat van het wijfje, zijn kop en hals glanzend kastanjebruin en geelachtig wit gekleurd. Verder onderscheidt het zich van het wijfje, doordat de (naakte) keelzak bij hem in hoofdzaak oranjegeel, bij het vrouwtje daarentegen blauw is. Bovendien is bij hem de iris van het oog rood met smallen goudgele binnenrand, bij het wijfje echter donker bruin met blauwen binnenrand. En tenslotte is het mannetje duidelijk groter dan het vrouwtje. De snavel is grootendeels wit, de voeten zijn grauwwaart. De jonge

¹⁾ H. A. BERNSTEIN: „Über Nester und Eier Javascher Vögel”, Journ. für Ornith., 9, 1861, p. 113.

vogels van beiderlei geslacht zijn vrijwel gelijk gekleurd. Hun kleed gelijk op dat van het oude mannetje.

De keelzak is met lucht gevuld en doet niet dienst als voedselreservoir, zooals men licht geneigd zou zijn aan te nemen. Wij zagen hem meestal min of meer opgeblazen, en dit was steeds het geval, wanneer de vogels stil zaten uit te rusten. De teekening van deze soort in BREHM's werk en o.a. ook de afbeelding in ROBINSON's boek over de vogels van het Maleisch Schiereiland, behoeven in dit opzicht eenige correctie. In beide gevallen is de naakte keelhuid namelijk strak aanliggend geteekend.

Het geluid van den djoelang is minder opvallend dan dat der vorige soorten. Het klinkt ongeveer als „uk”, vaak ook „oek-uk”. Onder het uitstooten ervan gooien de vogels iedere keer den kop met een ruk omhoog, zoodat dan de snavel ongeveer loodrecht naar boven komt te wijzen.

De vlucht, minder vaak „glijdend” dan die van den rangkong en den kangkareng, wordt gekenmerkt door een zeer sterk eigenaardig geruisch, dat men reeds op grooten afstand vernemen kan. Het is sterker dan dat van eenige andere ons bekende soort. Men hoort het ook gedurende de glijvlucht. Interessant is het, dat de kracht ervan duidelijk vermindert, wanneer het gevederte (ten gevolge van een regenbui) nat is geworden.

De djoelang is, evenals de rangkong, hoofdzakelijk een bewoner van uitgestrekte, zware wouden. In tegenstelling met de voorgaande soorten is hij, op Java zoowel als op Sumatra, ook in de hoogere bergbosschen vrij geregeld aan te treffen. Meestal ontmoet men hem in paren en in kleine gezelschappen. De grootste troep, welken wij op Java waarnamen, bestond uit 12 exemplaren. Twee andere gezelschappen telden resp. 10 en 7 leden. Deze soort zwerft méér dan de andere neushoornvogels over groote afstanden, en deze worden dan hoog door de lucht afgelegd.

De djoelang behoort tot de vogels, welke het vroegst „op de been” zijn. Herhaaldelijk zagen wij hem nog bij donker op voedsel uitvliegen.

Zijn kost is wederom zoowel plantaardig als dierlijk. Behalve met *Ficus*-vruchten, voedt hij zich met allerlei andere boschvruchten, waarbij er zijn, die flink groote kernen bezitten. Aan dierlijk voedsel constateerden wij op Sumatra o.a. groote kevers (Dynastidae, Lucanidae), een groote „millioenpoot” en beekkrabben (!). De beide laatste vondsten wijzen erop, dat hij zich bij de jacht soms ook op den grond begeeft.

De jaarvogel is de schuwste van alle ons bekende neushoornvogels. Zijn buitengewone schuwheid hebben wij vooral bij zijn nest ondervonden. De schuw aard van deze vogels wordt verder o.a. nog aangetoond door het feit, dat zij zelfs 's nachts (bij maneschijn) in het bosch voor ons opvlogen, wanneer zij in de buurt onze stem vernamen.

Op Java konden wij twee broedholen van de soort onderzoeken in de omgeving van de Wijnkoopsbaai, en op Sumatra vonden wij er één nabij Prapat aan het Toba-meer. Alle drie bevonden zich wederom in de stammen van zware (levende) woudboomen, van 18 tot 26 m boven den grond. Ook hier waren de holen, ten minste grootendeels, op „natuurlijke” wijze ontstaan. De opening was in twee gevallen nauwelijks wijd genoeg om het wijfje te kunnen laten passeeren, de derde maal was zij grooter (nl. 33 cm hoog en 20 cm breed). Zij was ook hier

weer op de gebruikelijke wijze, hoofdzakelijk langs de zijkanten, bepleisterd, zoodat er slechts een smalle verticale spleet was overgebleven. Het pleistermateriaal, dat bij twee van de drie hollen nauwkeurig werd onderzocht, bestond uitsluitend of

Fig. 11. Mannetje van den jaarvogel, met een vrucht in den snavel voor zijn hol, op het punt om te voeren.
Prapat, Toba Meer, 29-3-1936.

[foto H. Bartels,

nagenoeg uitsluitend uit voedselresten, en wel hoofdzakelijk uit de uitwerpselen der holbewoners. (Hierin stemmen onze waarnemingen niet overeen met die van BERNSTEIN, die voor het door hem onderzochte nest opgeeft: „aarde en vermolmd hout”. De massa was ook hier zeer vast en opvallend zwaar.

Voor het op Sumatra gevonden nesthol noteerden wij de volgende maten: opening oorspronkelijk 15×11 cm, overgebleven spleet 15×3.5 cm; hol (in horizontale richting) 60 cm lang, 45 cm breed en, vanaf den „drempel” der opening gemeten, 17.5 cm diep (naar boven toe was de stam, over een afstand van minstens 40 cm, verder hol). Eén van de broedhollen van de Wijnkoopsbaai mat 85 (lengte) $\times$ 47 (breedte) $\times$ 73 cm (hoogte); opening oorspronkelijk 33×20 , overgebleven spleet 30×4 cm. Het

valt op, dat in beide gevallen de lengteas van het hol horizontaal lag (en dus niet samenviel met die van den stam)¹⁾. Op den bodem lagen wat droge houtmoolm, eenige pitten en ruiveeren (enkele vleugel- en staartpenen) van het wijfje. Ook hier zaten het wijfje en het jong met „opgeklapt” staart in hun niet overmatig ruime behuizing.

¹⁾ Het zelfde gold ook voor het *Anthracoseros*-hol en de beide opgemeten nesthollen van *B. rhinoceros*

Binnen in het hol heerschte weer een opvallende zindelijkheid. Ook bij deze soort namen wij dan ook waar (op Sumatra), dat zoowel het wijfje als het jong direct uit de opening defaeceerden. Interessant is het, dat het jong een bepaald, slechts op korten afstand hoorbaar geluid maakt, ongeveer als „èèèèh” klinkend wanneer het zich naar de opening wenscht te begeven, en dat misschien samen met de bewegingen die het daarbij maakt, voor de moedervogel een teeken is, om „een weinig opzij te gaan”. Steenkernen en resten van de chitinepantser van groote torren passeeren niet het darmkanaal, doch worden uitgebraakt. Zoo'n uitgebraakte pit rolt dan a. h. w. naar het uiteinde van den snavel en wordt vervolgens met een lichten ruk naar buiten geslingerd. Pitten, welke op den bodem van het hol waren gevallen, werden opgenomen en op dezelfde wijze naar buiten geworpen.

Het metselen geschiedt op dezelfde wijze als voor den rangkong beschreven werd, en zeer waarschijnlijk wederom uitsluitend door de holbewoners zelf (niet door het mannetje, zooals door BERNSTEIN werd verondersteld!). Op Sumatra zagen wij een $\pm$ halfwassen jong tegelijk met het wijfje ijverig meemetselen aan de opening. Als pleistermateriaal dienden in dit geval de faeces van het jong. (Deze bleven namelijk soms, vooral wanneer zij ten gevolge van het nuttigen van dierlijke kost kleverig waren, buiten vóór den drempel van de opening hangen en werden dan óf gebruikt om ermee te metselen óf zij werden door het wijfje weggeworpen). Het jong probeerde zelfs ook—tevergeefs evenwel!—een oude, rafelige vleugelpen, die het ergens van den bodem van het hol had opgediept, aan te plakken.

Ook het voederen van de opgesloten vogels heeft geheel op dezelfde wijze plaats als bij de voorgaande soorten. Het jong laat tijdens het gevoerd worden aanhoudend een eigenaardig „zagend” geluid hooren. Bij een nest op Sumatra, konden wij vaststellen, dat het jong het voedsel steeds via het wijfje (nooit direct van het mannetje) ontving. Verder konden wij bij dit nest nog de volgende details aangaande het voederen waarnemen. Wanneer het mannetje aan kwam vliegen, zijn komst door het sterke vleugelgeruisch reeds op een afstand aankondigend, nam het wijfje een afwachtende houding aan; de snavel werd dan in de duisternis van het hol achter de spleet flauw zichtbaar. Zoodra het mannetje zich voor het hol had vastgeklampt, begon het jong het zagende geluid uit te stooten. Wanneer het wijfje bezig was het voedsel over te geven aan het jong, of het

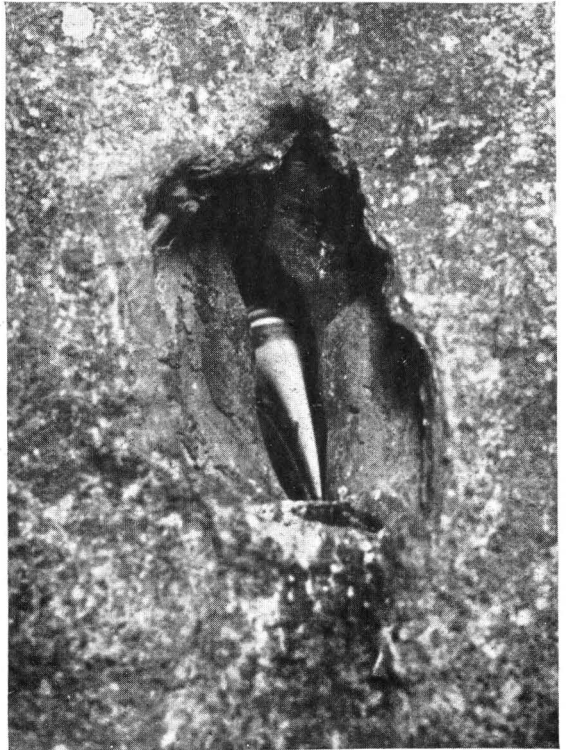

Fig. 12. Jaarvogelwijfje in haar hol (Magnesiumlicht-opname).

Prapat, Toba Meer, 7-4-1936.

[foto H. Bartels.

zelf te „verwerken”, althans niet direct klaar stond om een nieuw brok aan te nemen, liet het mannetje, terwijl het vastgeklampt voor het hol zijn wijfje en jong gadesloeg, dikwijls een laag en „buiksprekerig” klinkend *kôk-kôk-kôk-kôk-kôk-kôk* hooren. Soms, wanneer het verzadigd was, of wanneer er te veel vruchten van dezelfde soort werden gevoerd (?), weigerde het wijfje het voer verder aan te nemen en het gaf dit dan te kennen door den voerenden bek van het mannetje met een fikschen snavelhouw weg te duwen. De nog aanwezige voorraad vruchten liet het mannetje dan stuk voor stuk op den grond vallen, alvorens weg te vliegen.

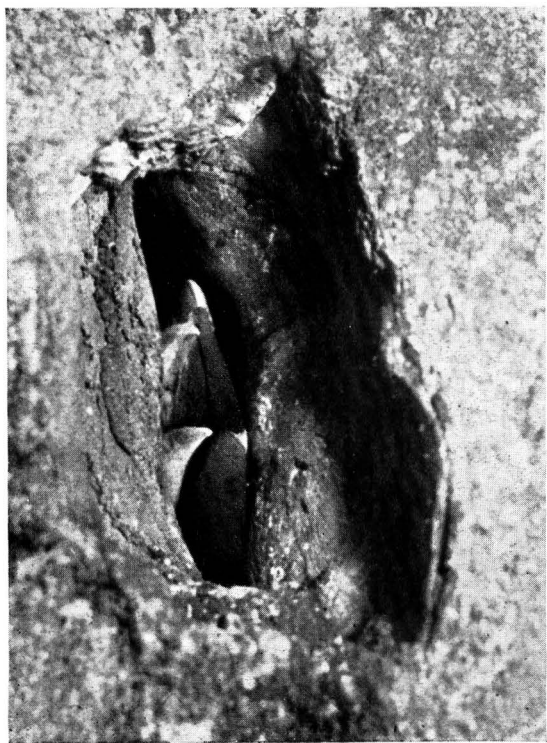

Fig. 13. Snavelspel van het wijfje en van het jong, voor de opening van het hol van den jaarvogel. (Magnesiumlicht-opname)

Prapat, Toba Meer, 29-3-1936.

[foto H. Bartels.

Of ook bij deze soort het wijfje het nest eerder verlaat dan het jong, is ons niet bekend. Een hol op Sumatra (dat in Januari werd betrokken) bevatte op 20 Mei nog het wijfje en het jong, terwijl begin Juni beide vogels uitgevlogen bleken te zijn.

Bij aankomst van den klimmer bij één van de door ons onderzochte hollen, begon het wijfje erbarmelijk te schreeuwen. Toen de steel van een hamer voor de opening werd gehouden, bewerkte het dezen met geduchte snavelhousen. Het maakte daarbij, na het hout met den snavel beetgepakt te hebben, een krachtige draaiende beweging. Tenslotte vluchtte de vogel, zijn ($\pm$ halfwassen) jong achterlatend, in den naar boven toe hollen stam omhoog. Een andere keer was het jong in den — ook in dit geval hollen — stam naar boven gekropen, terwijl het wijfje beneden achterbleef.

BERNSTEIN merkte op, dat een uit het hol gehaald wijfje niet in staat was te vliegen, doordat het een groot gedeelte der vleugelpennen miste. In een door ons bijgewoond geval, waarbij tegelijk met het (halfwassen) jong ook het wijfje

uit het hol was gehaald, vloog dit laatste echter onmiddellijk zonder eenige moeite weg, toen wij het de vrijheid teruggaven. Zijn vleugel- en staartpennen waren alle compleet aanwezig. Een ander wijfje, dat een iets kleiner jong had, en dat het hol vrijwillig verliet nadat het jong eruit was genomen, was eveneens in staat weg te vliegen. Weliswaar heeft er — blijkens de door ons gevonden veeren — in het hol *rui* plaats van vleugel- en staartpennen, doch o.i. niet in die mate, dat het wijfje daardoor tijdelijk zijn vliegvermogen zou kunnen verliezen. Waren in BERNSTEIN's geval de vleugelpennen er misschien gedeeltelijk uitgetrokken bij het uithalen van den vogel?

Het mannetje gedraagt zich bij het nest uiterst schuw, zoodra het in de nabijheid ervan een mensch heeft opgemerkt. Het houdt zich dan op grooten

afstand en laat uit de verte slechts af en toe zijn schreeuw vernemen. Het mannetje van het nest te Prapat durfde in zoo'n geval pas na eenige uren in de omgeving van den nestboom terug te keeren. Het kwam dan van tak tot tak springend — dus zoo min mogelijk geruisch veroorzakend! — naderbij. Daarbij inspecteerde het zóó zorgvuldig den ondergroei van het bosch, dat het bijna niet mogelijk was, zelfs bij speciale kleedij en met de noodige jagerservaring, om aan den aandacht van dezen „argus” te ontsnappen. Het gebeurde soms, dat de vogel bij het afzoeken van de omgeving onverwacht vroeg wegvloog. Wanneer men dan niet op zijn plaats bleef, was het gevaar groot om ontdekt te worden, want de vogel keerde meestal na enkele minuten terug om de inspectie voort te zetten.

Als hij voedsel aanbracht, naderde hij de broedplaats soms van groote hoogte in snelle glijvlucht, en het vleugelgeruisch was dan zóó sterk, dat het denken deed aan het gieren van een zwaren stormwind.

De broedtijd van den djoelang schijnt in West Java hoofdzakelijk in de tweede helft van het jaar te vallen, in Deli daarentegen valt hij in de eerste helft. De beide hollen in de omgeving van de Wijnkoopsbaai bevatten in October en November elk één $\pm$ halfwassen jong. Eén van deze hollen werd later weer betrokken, waarschijnlijk in Juli-Augustus. In Deli vonden wij eind April een $\pm$ halfwassen jong, terwijl het zelfde nest later weer werd betrokken in Januari.

BERNSTEIN vond, in het door hem onderzochte hol, één pas uitgekomen jong en één zwaar bebroed ei. Het legsel had hier dus uit twee eieren bestaan. Wijzelf vonden eenmaal in een nesthol (op Java), behalve een halfwassen jong, nog het uitgedroogde cadaver van een tweede, veel kleiner jong. Ook in dit geval had het legsel dus wellicht uit twee eieren bestaan. Misschien komt het méér voor, dat van twee jongen het eene sterft: — wellicht omdat het niet genoeg voedsel ontvangt? Dit zou dan verklaren, waarom wij tot nu toe steeds (4 $\times$) slechts één jong vonden, hoewel het toch op zijn minst genomen niet zelden schijnt voor te komen, dat er twee eieren worden gelegd.

Zoowel op Java als op Sumatra hadden wij gelegenheid $\pm$ halfwassen jonge jaarvogels op te kweken, waarbij de vogels zich op ons erf en ook daarbuiten geheel vrij konden bewegen. Nog meer dan de jonge r a n g k o n g, hechtten zij

Fig 14. Jonge jaarvogel, glurend naar onze schuilhut. Boven den kop van het jong is een gedeelte van den snavel van het wijfje zichtbaar. (Magnesiumlicht-opname.)

Prapat, Toba Meer, 7-4-1936.

[foto H. Bartels.

zich aan hun verzorger. Zij leken ons ook levendiger toe dan de eerste. Het voedsel dat onze jaarvogels aten, was ongeveer hetzelfde als dat van den tammen rangkong. Vermeldenswaard is, dat één van onze (Javasche) jaarvogels later, toen hij zijn voedsel reeds zelf had leeren zoeken, doch toch nog geregeld terugkwam naar onze woning, op zekeren dag aankwam met een zoetwaterkrab die hij, te oordeelen naar zijn bemodderden snavel, ergens op den sawah moest hebben buitgemaakt. Deze waarneming is interessant, in verband met het door ons geconstateerde vangen van krabben in geheel vrijen staat, op Sumatra.

Fig. 15. Ongeveer halfwassen jonge jaarvogel op het punt om te defaeceeren. (Magnesium-licht-opname.)

Prapat, Toba Meer, 29-3-1936.

[foto H. Bartels.

Aan onze tamme jaarvogels konden wij de ontwikkeling van de geplooidde plaat op den snavel gedurende ongeveer $1\frac{1}{2}$ jaar bestudeeren. Oorspronkelijk is er aan den snavel nog niets bijzonders te zien. Op een leeftijd van ongeveer $\frac{1}{2}$ jaar (gerekend vanaf het uitkomen uit het ei), begint zich op het achterste gedeelte van den snavel een plaat af te grenzen, die zich door zijn lichtere kleur van de omgeving onderscheidt. Hij is echter volkomen glad en nog niet duidelijk verhoogd. Zijn lengte bedraagt ongeveer de helft van die van den snavel. Op ruim éénjarigen leeftijd begint de plaat op ongeveer $\frac{1}{3}$ van zijn lengte (van de basis af gerekend) aan weerskanten in te vallen. Het begin van de eerste „gleuf” is daarmee ontstaan. Het duurt dan nog ongeveer twee maanden vóórdat zich de gleuf, naar het midden toe ondieper wordend, over de geheele breedte van de plaat heeft uitgestrekt. Het verdere verloop konden wij niet vervolgen, doch dit is o.i. waarschijnlijk als volgt: Met den groei van den snavel groeit de plaat mee. Het (iets boven den

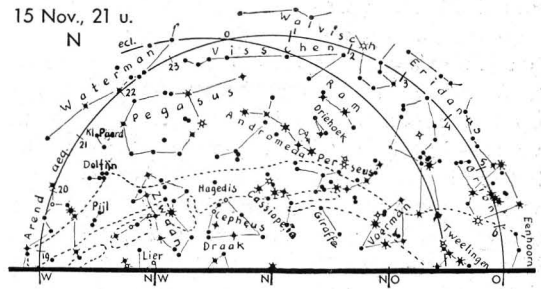
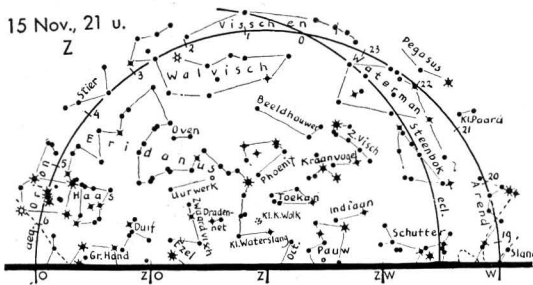
snavel verheven) voorste gedeelte ervan wordt telkens afgestooten, tot eindelijk de voorste gleuf geheel naar voren is opgeschoven. Tegelijkertijd hebben zich achter deze gleuf successievelijk nieuwe gevormd, zoodat thans de geheele plaat overdwarse plooiën vertoont. Waarschijnlijk wordt de voorste richel (bij het nog verder uitgroeien van den snavel) ook weer afgestooten, enz. De meening, dat er ieder jaar een nieuwe plooi bij zou komen — waaraan de soort haar zonderlingen naam van „jaarvogel” te danken heeft —, zou dus slechts in zeer beperkte mate juist kunnen zijn. Wanneer de snavel zijn maximale lengte heeft bereikt, moet het aantal plooiën namelijk (theoretisch) verder gelijk blijven!

Naschrift. — Gelijktijdig met het eerste gedeelte van onze bijdrage verscheen in de „Ornithologische Monatsberichte” (45, afl. 4, Juli-Aug. 1937, blz. 106-114) een artikel van W. HOESCH over de broedbiologie van eenige Afrikaansche neushoornvogels (van het geslacht *Lophoceros*). Reeds eerder publiceerde dezelfde schrijver een aantal belangrijke gegevens over hetzelfde onderwerp (zie Ornith. Monatsber. 41, 1933, blz. 97-106).

Voorts troffen wij in het Mei-Juni nummer van den reeds geciteerden 45sten jaargang van meergenoemd tijdschrift (blz. 100) een recensie aan van een artikel van R. E. MOREAU (verschenen in Journ. East Africa and Uganda Nat. Hist. Soc. 13, 1936, blz. 1-28), dat eveneens handelt over de broedgewoonten van enkele Afrikaansche Bucerotidae (*Bycanistes* en *Lophoceros* spp.).

Uit de publicaties van beide waarnemers blijkt, dat de Afrikaansche neushoornvogels zoowel onderling als tegenover onze Indische soorten verschillende afwijkingen vertoonen wat hun broedbiologie betreft. M. en H. B.

DE STERRENHEMEL IN NOVEMBER

GELDIGHEID DER STERRENKAARTJES:

15 Juli	15 Aug.	15 Sept.	15 Oct.	15 Nov.	15 Dec.
5 u.	3 u.	1 u.	23 u.	21 u.	19 u.

Aan het begin van iedere maand gelden zij één uur later, aan het einde één uur vroeger.

MAANPHASEN. — N.M. 3 Nov.; E.K. 11 Nov.; V.M. 18 Nov.; L.K. 25 Nov.

PLANETEN. — MERCURIUS, komt als avondster in de tweede maandehelft misschien te zien (ondergang op 30 Nov. te 19.1 u.) — VENUS wordt langzamerhand als morgenster moeilijk waar te nemen. Zij komt pas ongeveer half vijf op. — MARS (R. K. 19.6 tot 21.1) loopt snel van de Schutter naar de Steenbok. Ondergang reeds te 22.7 u.

JUPITER (R. K. 19.5 — 19.7) blijft nog steeds in de Schutter. De ondergang verloopt van 22.8 u. op den 1sten naar 21.2 u. op den laatsten. — SATURNUS (4 R.K. 0.0) staat vrijwel in het Lentepunt. De ondergang verloopt van 3.3 u. naar 1.3 u.

Leersum.

S. W. VISSER.

KORTE MEDEDEELINGEN

Waar wordt *Euphorbia* (*Poinsettia*) *pulcherrima* in de Buitengewesten gekweekt?—

Een vraag, die bewijst, dat wij van de meest gewone dingen toch eigenlijk zoo weinig met zekerheid weten. Zoo gaat het! De meest algemeene planten zijn vaak het slechtst bekend. Wie verzamelt er nu *Cocos*, alang-alang of *Lantana*? Hetzelfde is het geval met *Euphorbia pulcherrima*, veelal bekend staande onder den naam van *Poinsettia*. Een plant, die iedereen kent, die algemeen op kramats en bij koeboerans wordt aangeplant, en die men zelden in kampong- of andere tuinen mist. De gemakkelijke wijze van voortteelen, de vlamdende roode bladeren onder de bloeiwijze maken haar als sierplant zeer gewild. Het Herbarium te Buitenzorg bezit van deze plant alléén exemplaren van Java, hoewel ze wis en zeker ook in de Buitengewesten voorkomt.

Het heeft op mij altijd den indruk gemaakt als zou deze plant reeds eeuwen in cultuur zijn, maar dat is geenszins het geval. Ze is in Mexico inheemsch, werd in 1834 pas in Europa ingevoerd en in dat jaar beschreven. De eerste opgave van haar aanwezigheid in Ned. Indië is die in de onuitgegeven Catalogus van 's Lands Plantentuin door TEYSMANN & BINNENDIJK in 1855; ze werd uit de botanische tuinen te Havre en Calcutta betrokken.

Ook de bloeitijd is slecht bekend. De exemplaren in het Herbarium hebben alleen betrekking op de maanden Mei tot en met September.

Wie helpt ons, en daarmee Dr C. A. BACKER voor zijn in bewerking zijnde Flora van Java, aan gegevens omtrent den bloeitijd en gegevens over het voorkomen in de Buitengewesten?

VAN STEENIS.

MEDEDEELINGEN VAN HOOFDBESTUUR EN VEREENIGING.

Jaarvergadering 1937. — De Algemeene Leden Vergadering werd dit jaar gehouden op Zaterdag 19 Juni in het gebouw der Kon. Nat. Ver., Koningsplein Zuid 11 te Batavia-C.

Om 6 uur heet de voorzitter, Dr D. F. VAN SLOOTEN, alle aanwezigen welkom. Behalve het volledige Hoofdbestuur begroet hij een 8-tal leden, onder wie Mevr. BLOKZIJL uit Indramajoe. Speciaal worden eenige woorden ter begroeting gericht tot Dr J. H. COERT uit Soeraba, die — kort geleden van Europeesch verlof teruggekeerd — wederom het onder-voorzitterschap op zich genomen heeft.

De notulen der vorige jaarvergadering werden daarna door den secretaris voorgelezen, evenals het jaarverslag over 1936. Het voornaamste uit dit jaarverslag is in het onderstaande mede verwerkt.

Afdeelingen en Leden. — Het aantal leden bedroeg aan het einde van het jaar 611 of 46 meer dan op het einde van 1935. Hopelijk en mogelijk — de stijging zette zich nl. in de eerste helft van 1937 voort — is 1936 het begin geworden van een nieuwe stijging van het aantal leden. Dit was althans aan het einde van 1936 hooger dan 2 jaar te voren. — Nadere gegevens omtrent de Afdeelingen kunnen niet worden gegeven: *vele dezer Afdeelingen hebben ondanks herhaald aandringen geen jaarverslag ingezonden!*

Over het algemeen heerscht in de Afdeelingen een opgewekt vereenigingsleven. Speciaal moge hier worden vermeld, dat op 12 Juni 1936 een Afd. **Probolinggo** werd (her-)opgericht. Daarentegen liet de Afd. **Djombang** gedurende 2 jaren niets meer van zich hooren. Is zij als opgeheven te beschouwen? Op 27 Augustus 1936 bood de Afd. **Batavia** aan haar leden en aan het Hoofdbestuur een diner aan, bij gelegenheid van de herdenking van haar 25-jarig bestaan.

Finantieele toestand. — Ook dit keer werd aan de Afdeelingen een winst- en verliesrekening toegezonden. De Vereeniging beschikt thans nog over f 5000.— aan depositogelden. Dit bedrag is kleiner dan dat van het vorige jaar, hetgeen verband houdt met de kosten, welke de uitgave van het Jubileum-nummer met zich bracht. Het kassaldo bedroeg einde 1936 een kleine f 200.—

De contributie-verlaging van 7.50 op f 6.—, welke in 1935 werd doorgevoerd, kon gehandhaafd blijven. In het begin van 1937 echter steeg de papierprijs zóódanig, dat de firma VISSER thans verzocht heeft voor de drukkosten 10% meer in rekening te mogen brengen. Getracht zal worden een accoord te treffen met in acht neming der wederzijdsche belangen.

De Tropische Natuur en het Jubileum-nummer. — Het maandblad van de Vereeniging werd door de verantwoordelijke leiding op uitnemende wijze verzorgd. De secr.-redacteur was over de binnenkomende copie en de daardoor bestaande samenwerking zeer tevreden. Hij kon het tijdschrift met vele interessante artikelen vullen.

Naar aanleiding van het 25-jarig jubileum der Vereeniging op 27 Aug. 1936 werd in December van dat jaar een Jubileum-nummer uitgegeven met tal van artikelen en illustraties. Deze uitgave bracht weliswaar zware finantieele eischen met zich mede, te meer omdat het gratis den leden werd aangeboden zoowel als hun, die zich nog abonneerden gedurende 1936, doch zij vond algemeene waardeering.

Verdere uitgaven der Vereeniging. — Naar deze uitgaven blijft een geregelde vraag bestaan, welke zelfs eenigszins toeneemt, hetgeen uit bijgaand overzicht blijkt.

	Oplaa	Verk.	Verk.	Rest.		Oplaa	Verk.	Verk.	Rest.
	tot '36	in '36				tot '36	in '36		
<i>Vacantie in de bergen:</i>	1500	1475	25	0	<i>In tuinen en langs wegen:</i>	1500	1066	32	402
<i>Javaansche gifslangen:</i>	2000	1414	57	559	<i>Uit Borneo's Wonderw.:</i>	1000	686	24	290

Het boekje „*Vacantie in de bergen*” is thans dus ook uitverkocht. „*De Indische zeevisschen en zeevisscherij*” werd met een subsidie van de Vereeniging uitgegeven door de firma VISSER & Co., zoodat onze Vereeniging daarbij niet verder betrokken is, evenmin als bij het boekje „*Uit Java's Vlinderleven*” door F. DUPONT en G. J. SCHEEPMAKER, dat aan de bestaande reeks als No. VII kon worden toegevoegd. Dit boekje vindt reeds veel aftrek en voldoet dus blijkbaar in een behoefte. „Op stapel” staat op het oogenblik een *Vogelboekje*, dat de heer A. HOOGERWERF voorbereidt; het zal echter eerst in 1938 kunnen verschijnen. Alle in den Indischen Archipel voorkomende vogels zullen hierin worden genoemd, doch een 100- tot 125-tal der voornaamste vogels zullen uitgebreid besproken worden. Het boekje, dat ook determinatietabellen zal bevatten, zal rijk met photo's en teekeningen worden geïllustreerd; wellicht dat er ook enkele gekleurde platen aan toegevoegd zullen worden. De kosten zullen daardoor echter aanzienlijk worden. Over de uitgave van een *Paddestoelenboekje* zal nog nader moeten worden overlegd.

Hieraan moge worden toegevoegd, dat er — echter niet uitgaande van de Vereeniging — een *Varenboekje* zal verschijnen, dat alle varens van Java in den vorm van uitvoerige determinatie-tabellen zal beschrijven; ook dit boekje zal — zij het slechts matig — geïllustreerd worden. De Vereeniging zal een 100-tal exemplaren afnemen t.b.v. haar leden. *Afdeelingen, welke dit voorbeeld willen volgen, doen goed, het Hoofdbestuur hiervan spoedig op de hoogte te stellen.*

Wijziging van Statuten en Huishoudelijk Reglement. — Nadat de wenschelijkheid was gebleken van het aanbrengen van — over het algemeen niet-ingrijpende — wijzigingen, deed de Voorzitter de voorgestelde wijzigingen tijdig aan de Afdeelingen toekomen. Slechts de Afdeelingen Kediri en Medan reageerden hierop, doch eerst zóó laat, dat overleg vóóraf onmogelijk was. De suggesties, in deze brieven vervat, werden in de vergadering uitvoerig besproken; er zal zoo veel mogelijk met deze worden rekening gehouden. Zoodra de wijzigingen definitief zijn vastgesteld, zullen nieuwe „Statuten en Huishoudelijk Reglement” worden herdrukt. De aandacht wordt echter thans reeds gevestigd op de schrijfwijze van den naam der Vereeniging. Deze is niet: Nederlandsch Indische Natuur Historische Vereeniging, doch Nederlandsch Indische Natuurhistorische Vereeniging, en dus bij afkorting N. I. N. V.

Propaganda. — Dr J. H. COERT heeft (in 1937) gedurende zijn verlof een 2-tal artikelen geschreven, resp. voor „De Levende Natuur” en voor „Natura”, in verband met ons 25-jarig jubileum. Dit heeft groote waardeering gevonden. Nagegaan zal worden, op welke wijze nauwer contact met Holland mogelijk is, waartoe enkele suggesties worden gedaan. Ook zal worden onderzocht, of het wenschelijk en mogelijk is een, event. tweetalige, propaganda-folder uit te geven.

Ingekomen verzoeken. — Van de V. H. A. B. I. N. O. I. werd het verzoek ontvangen medewerking en steun te mogen ontvangen van onze Vereeniging voor een event. herdruk van een gedeelte van dl. II van JUNGHUHN's „Java”. Hoezeer ook een nieuwe „Junghuhn” gewenscht is, een herdruk zonder meer zou tot vele teleurstellingen leiden: een uitgebreide herbewerking vóóraf is beslist noodzakelijk, wil de nieuwe uitgave aan de verwachtingen en behoeften beantwoorden. Zoolang deze herbewerking onmogelijk blijft, kan onze Vereeniging haar steun niet toezeggen.

De Algemeene Leden Vergadering zal in 1938 in Oost-Java kunnen worden gehouden, waardoor aan het verzoek van een aantal Afdeelingen dáár zal worden te gemoet gekomen. Dr COERT stelt Soerabaia voor in verband met het aldaar in Juli a.s. te houden Natuurwetenschappelijk Congres. Hij zag gaarne, dat aan deze Algemeene Leden Vergadering een tentoonstelling zou worden verbonden. Naar het zich laat aanzien, zal dit alles voor uitvoering vatbaar zijn.

Vertrek van Mej. L. S. D. Merkus. — Het laatste punt van de agenda vermeldde een verandering in het Hoofdbestuur. Van Mej. MERKUS, die op 1 Juli Indië met pensioen zou verlaten, moest als Penningmeesteres worden afscheid genomen, hetgeen de Voorzitter deed namens Hoofdbestuur en Vereeniging. Hij dankte haar voor de 15 jaar lange werkzaamheden in het belang van ons allen, voor haar belangstelling, ijver, nauwgezetheid en volharding, welke nooit verflauwden, maar vooral voor haar ongebreidelde energie, die zij ter beschikking stelde van de Vereeniging, hetgeen voor deze tot zulk een groot voordeel is geworden. De achter ons liggende, finantieel moeilijke periode heeft duidelijk getoond, van welk een groot fundamenteel belang het voor de N. I. N. V. is geweest, dat zij niet alleen deze jaren, maar ook gedurende die, welke aan den crisistijd voorafgingen, beschikte over een geroutineerde finantieele specialiteit als penningmeesteres, die het bestaan, maar vooral het behoud der Vereeniging mogelijk maakte. Zoo rustte onze Vereeniging op een gezonde basis, toen zij door de crisis-omstandigheden gedwongen werd aan

onverwachte moeilijkheden het hoofd te bieden. Namens de Vereeniging werd Mej. MERKUS een gratis abonnement op het tijdschrift en op ons bibliotheekje aangeboden, terwijl haar een Ikoflex-Zeiss-camera ten afscheid werd medegegeven. Ongetwijfeld zal haar belangstelling het overbodig maken tegen een ambteloos leven op te zien en zal zij voor haar activiteit voldoende werkgelegenheid vinden.

Mejuffrouw C. J. VAN SCHOONNEVELDT verklaarde zich bereid haar opvolgster te zijn; zij werd hartelijk welkom geheeten.

Nadat de vergadering om 9 uur door den Voorzitter gesloten was, kwam men, te zamen met enkele andere leden van de Afd. Batavia, opnieuw bijeen in het „Capitol”, waar Mej. MERKUS door genoemde Afdeeling en het Hoofdbestuur een afscheid-souperkje werd aangeboden, dat vroolijk en naar aller genoegen verliep.

Van de Redactie

Wegens het a.s. vertrek van den heer M. A. LIEFTINCK met verlof naar Europa, worden inzenders van bijdragen voor ons tijdschrift verzocht alle stukken van dien aard te zenden aan Dr D. F. VAN SLOOTEN (Herbarium te Buitenzorg), die zich bereid verklaard heeft het secretariaat van de Redactie gedurende dien tijd op zich te nemen.

BOEKBESPREKING

Kuroda, Nağamichi. The Birds of the Island of Java. — Vol. II. 424 pp., 20 gekleurde platen, 1 kaart. Tokyo, 1936. Prijs? (Engelsch). — Het tweede (en laatste) deel van KURODA's boek over de vogels van Java is verschenen! Men kent den opzet van dit werk. De tekst is een compilatie van wat er tot nu toe, in tal van tijdschriften en boeken verspreid, over de Javasche vogels reeds bekend was. Kan een dergelijk overzicht op zichzelf van groote waarde zijn, hier wordt helaas veel van die waarde teniet gedaan doordat de auteur, zelf weinig met de Javasche Ornithologie vertrouwd, ook tal van onjuiste gegevens kritiekloos in zijn boek heeft overgenomen. Hier en daar zijn bovendien door onjuiste vertaling of verkeerde interpretatie foutieve opgaven ontstaan, terwijl tenslotte de stijl- en drukfouten door hun groot aantal hinderlijk aandoen. Over de levenswijze en den nestbouw vernemen we, zooals vanzelf spreekt, uit dit werk slechts weinig. De hoogte-verspreiding der verschillende soorten op Java, zooals die aan het eind van het boek wordt opgegeven, behoeft in vele gevallen eenige correctie. Nuttig is de aan het slot voorkomende literatuurlijst en de index der wetenschappelijke namen.

De grootste verdienste van het werk komt ongetwijfeld toe aan de gekleurde afbeeldingen, welke haast alle vervaardigd zijn door den Japanschen kunstenaar KOBAYASHI. Deze zijn over het algemeen schitterend geslaagd. Jammer is het alleen, dat juist vele van de zeldzame en voor de Javasche fauna meest typische vormen ontbreken. De bijschriften bij de afbeeldingen zijn in enkele gevallen onjuist: pl. XXIII, fig. 2 geeft weer den trekker *Falco peregrinus calidus* (niet een — overigens nog in het geheel niet bekende! — „pale phase” van onzen broedvorm *ernesti*!); op pl. XXIV, fig. 2 is eveneens de trekker *Accipiter virgatus gularis* (niet de broedvogel *A. v. virgatus*!) afgebeeld; pl. XXIV, fig. 4 is een oud (geheel uitgekleurd) exemplaar van de lichte variëteit van *Spizaetus cirrhatu limnaetus* (niet een exemplaar van een „intermediate form” van deze soort); pl. XXIV, fig. 5 stelt voor *Hieraaetus kieneri formosus* (niet *Spizaetus nipalensis bartelsi*!). De beide Jaarvogels op de voorplaat zijn met te langen staart afgebeeld, terwijl bij den Nimmerzat (pl. XXVI, fig. 1) de grootte-verhoudingen niet geheel juist zijn getroffen, en de kleuren van de naakte kop en van de pooten niet in overeenstemming zijn met die van den levenden vogel. De Slanghalsvogel van pl. XXVI, fig. 3 is door de gedrongen hals nauwelijks te herkennen.

Merkwaardig is ook, een ornitholoog van naam het woord avifauna geheel verkeerd te zien gebruiken. Zelfs voor een insider is een zinsnede als op blz. 745 voorkomt: „The author (HOOGERWERF) has added two new avifauna as breeding birds”, niet geheel duidelijk!

De aanschaffing van het boek kan echter niettegenstaande zijn gebreken toch zeer worden aanbevolen. Bij gebrek aan eenig ander monografisch plaatwerk over de vogels van Java, voorziet het inderdaad in een sedert lang gevoelde behoefte.

M. BARTELS Jr.